

Skender Zhitia

Demonstratat e vitit 1981 dhe kundërvënia serbo-jugosllave

Gjatë shekullit XX, shqiptarët e Kosovës në vazhdimësi iu nënshtruan politikave shtetërore serbo-jugosllave të përndjekjes, mohimit dhe abuzimit me të drejtat elementare njerëzore dhe kombëtare të tyre. Andaj, populli shqiptar pothuajse pandërprerë dhe në forma të ndryshme i paraqiti pakënaqësitë e tij ndaj pushtimit dhe aneksimit në kuadër të pushtuesve serbo-jugosllavë. Në mesin e këtyre pakënaqësive, demonstratat e vitit 1981, pa dyshim shënojnë një ndër momentet dhe ngjarjet me rëndësi historike. Ato ishin simbiozë e pakënaqësive të vazhdueshme të popullit shqiptar kundër regjimit serbo-jugosllav, duke shpërfaqur në këtë mënyrë elementet e pabarazisë ekonomike dhe politike. Për të mbyllur epokën e rezistencës së heshtur e robëruese, demonstratat po shënonin kthesën më të madhe historike, duke denoncuar para opinionit të brendshëm dhe atij ndërkombëtar regjimin kolonialist serbo-jugosllav në Kosovë, reagimi i dhunshëm i të cilëve ishte shembulli më konkret i sistemit shtypës që ishte në fuqi.

Demonstratat e vitit 1981, popullit shqiptar i shfaqën pozitën në Jugosllavi, realitetin dhe të ardhmen e tij. Ato shënojnë

fillimin e fundit të Republikës Socialiste Federative të Jugosllavisë (RSFJ), pjesë e të cilit pa dashjen e tij ishte edhe populli shqiptar.

Kërkesat e demonstruesve ishin shumëdimensionale, si me karakter social dhe ekonomik, politik dhe ideologjik. Kërkesat me karakter social dhe ekonomik, ishin: “Duam Bukë”, “Duam Kushte”, “Dikush në kolltuk, dikush pa bukë”, “Deri kur në podrum”, “Duamë kushte më të mira”, “Trepça punon, Beogradi ndërton”. Kërkesat politike ishin: “Republikë, Kushtetutë, ja me hatër ja me luftë”, “Jemi shqiptarë, jo jugosllavë”, “Kosova e kosovarëve”, “I duam shokët e burgosur”, “Rroftë Adem Demaçi”, “Rroftë vëllazëria e popullit shqiptar”, “Bashkim i trojeve shqiptare” dhe kërkesat ideologjike që kryesisht lidheshin me shtetin amë Shqipërinë, ishin: “Rroftë marksizëm-leninizmi”, “Poshtë revizionizmi”, “S’ka bisedime me borgjezinë e kuqe”, “Rroftë klasa punëtore” dhe “Rroftë Enver Hoxha”.¹

Shikuar nga kriteri logjik, historik dhe rregullimi kushtetues, kërkesat kishin legjitimitetin e tyre. Mbi të gjitha, duke pasur parasysh se popullsia ishte aq e madhe dhe etnikisht homogjene sa edhe popullata e republikave tjera (Maqedonia, Mali i Zi, Sllovenia), atëherë Kosova duhej të kishte status të barabartë në RSFJ. Mirëpo, qeveria e Beogradit aludonte se çështja politike e Kosovës ishte e zgjidhur si është pjesë e integruar e Republikës së

¹ *Rilindja*, “Prapa parullave demagogjike-veprat armiqësore”, Prishtinë, e diel, 5 prill 1981, 1; Sabile Keçmezi

Basha, *Kosova 1945-1990* (Prishtinë: AGK, 2017), 266-267 (më tej: Basha, *Kosova*); Agron Shala, “Dosja

1981: Ngjarjet që

ndryshuan rrjedhën e historisë (Foto)”, Portali Telegrafi, 11.03.2017

Serbisë dhe në Federatën e Jugosllavisë.² Prandaj, kërkesave të shqiptarëve iu kundërvu nëpërmjet një strategjie gjithëpërfshirëse antishqiptare, duke akuzuar shqiptarët për nacionalizëm, irredentizëm, separatizëm, shovinizëm, anarkizëm, fashizëm, kriminalitet, racizëm, vandalizëm dhe si reaksionarë, kurse demonstratat i cilësoi si të paligjshme, antiserbe e antijugosllave, kundërrevolucionare dhe armiqësore.³

Në emër të “parandalimit” të këtyre veprimeve “antiserbe e antijugosllave”, dhe në emër të “marrjes së masave” për “mbrojtje të serbëve” nga shqiptarët⁴, Federata Jugosllave mobilizoi mekanizmat shtetërorë të sigurimit, duke vendosur disa herë gjendjen e jashtëzakonshme në Kosovë (administrimi i dhunshëm).⁵ Ajo shfrytëzoi gjykatat duke izoluar, burgosur dhe

²*Rilindja*, “T’i priten rrënjët veprimit armiqësor”, Prishtinë, e premte 12 mars 1982, 5; *Rilindja*, “Organizatorët e demonstratave deshën ta destabilizojnë Kosovën e ta rrezikojnë integritetin e Jugosllavisë”, Prishtinë, e mërkurë, 22 prill 1981, 1, 4-5.

³*Rilindja*, “Masat konkrete për pengimin e demonstratave”, Prishtinë, e premte, 3 prill 1981, 1; *Zëri i Kosovës*, “Etiketa e Akuzat shoviniste antishqiptare dhe lufta e popullit tonë për liri”, Viti i V, Nr. 5, 1986, 10-11; *Zëri i Kosovës*, “Etiketa e akuzat shoviniste antishqiptare dhe lufta e popullit tonë për liri”, Organ i Lëvizjes Popullore të Republikës së Kosovës, Viti i V, Nr. 6, 1986, 7-11.

⁴*Rilindja*, “Kosovarët dënojnë ashpër veprimtarinë armiqësore”, Prishtinë, e martë, 16 mars 1982, 1, 4; B. Reka, “Nacionalizmi nxit shpërnguljen”, *Rilindja*, Prishtinë, e premte, 11 korrik 1986, 10; Ibrahim Berisha, *Vdekja e Kolonisë*, “Botime Artini”, Prishtinë, 2016, 19.

⁵ *Zëri i Kosovës*, “Administrimi i dhunshëm në Kosovë”, Viti i V, Nr. 7-8, 1986, 1-3. Administrimi i dhunshëm ishte mjet me anën e të cilit organet udhëheqëse i marrin të gjitha kompetencat e një apo disa njësive federative, ose të tërë shtetit, për të vendosur vetë për administrimin juridik e politik në mënyrë arbitrare. Komisioni që formohet mbështetet drejtpërsëdrejti nga forcat e armatosura ushtarake e policore, të cilat kanë për qëllim të ndalohet çdo ushtrim i funksionit të organeve shoqërore e politike si dhe aktivitetet e lira të njerëzve, duke

dënuar me mijëra të rinj e të reja. Vetëm gjatë viteve 1981-1984, nga 619 procedura të përfunduara janë dënuar 590 shqiptar.⁶ Për më tepër, shtyri nivelet e organizimeve politike për të bërë diferencime ideo-politike, me theks të veçantë në institucionet shkencore-akademike, siç ishin: Instituti i Historisë dhe Instituti Albanologjik e mbi të gjitha Universiteti i Prishtinës, i cili u cilësua si “Bastioni i nacionalizmit dhe separatizmit shqiptar”.⁷ Përveç kësaj, ajo angazhoi nivelet diplomatike për të akuzuar shqiptarët mbi idenë e “Shqipërisë së Madhe”: përdori organizimin e arsimit, kulturës, shkencës, publicistikës, letërsisë, kinematografisë dhe forma të tjera, për të krijuar bindjen se “serbët ishin viktima” dhe se “serbët

udhëhequr vetëm me anën e forcës si dhe duke ndaluar çdo lëvizje brenda kohës së caktuar. Kështu, në atë vend ku vendoset administrimi i dhunshëm-gjendja e jashtëzakonshme, shndërrohet në zonë ushtarake, në të cilën kufizohen veprimet e njeriut, ligjet dhe çdo aktivitet tjetër; ndalohet ushtrimi i funksioneve të përcaktuara me përgjegjësi për organet dhe organizatat dhe për të gjitha çështjet vendos shtabi i veçantë në mbështetje të forcave ushtarake e policore; Sabit Syla, *Dokumente diplomatike të qeverisë shqiptare për demonstratat e vitit 1981 në Kosovë*, (Prishtinë: Nord, 2019), 3-4. (më tej: Syla, *Dokumente diplomatike*).

⁶ S. Osmanaj, G. Mulliqi, G. Bajrami, R. Tahiri & R. Tahiri, “Dita e dytë e tubimit shkencor kushtuar nacionalizmit- Klasorja dhe nacionalja shkojnë bashkë”, *Rilindja*, Prishtinë, e premte, 21 qershor 1985, 1, 4-5; *Zëri i Kosovës*, “Vala e gjykrimeve kundër bijve të popullit tonë nuk e shuan kërkesën për konstituimin e Republikës së Kosovës”, Viti i V, Nr. 5, 1986, 2-3; *Zëri i Kosovës*, “Tribune të popullit e organizator të shkathët që tronditën armiq të tradhtarët”, Viti i V, Nr. 5, 1986, 3-4; Syla, *Dokumente diplomatike*, 407-409; Basha, *Kosova*, 268-296 (Sipas S. Bashës vetëm gjatë vitit 1981 janë dënuar 396 shqiptarë, në mesin e tyre 8 ushtarë.).

⁷ E. Hasani & J. Meqa, “Kosova e as Kombësia shqiptare nuk kanë qenë e as nuk do të jenë objekt manipulimi i forcave reaksionare në botë”, *Rilindja*, Prishtinë, e martë, 7 prill 1981, 1-2 ; J. Meqa, “Organizatorët e demonstratave atakuan interesat tona më vitale klasore”, *Rilindja*, Prishtinë, e mërkurë, 22 prill 1981, 7; *Rilindja*, “Diferencimi ideopolitik-proces që na afron e na forcon”, Prishtinë, e shtunë 20 maj 1989, 8; Basha, *Kosova*, 385-603.

po sulmoheshin nga shqiptarët”. Prandaj, shteti po u dilte në mbrojtje serbëve dhe malazezëve nga shqiptarët. E gjithë kjo kundërvënie antishqiptare, përveç ringjalljeve të paragjykimeve të vjetra dhe krijimin e atyre të reja, gjithashtu ka nxitur mosbesimin dhe padurimin duke krijuar psikozë antishqiptare.⁸

Me një intensitet, përbuzjeje dhe nënçmim kombëtar e fetar, në Serbi kishte filluar mobilizimi i shovinizmit kombëtar edhe përmes religjionit, me të cilin u forcua psikoza antishqiptare. Mbi këtë qëllim, në Kosovë kishin filluar vizita të ndryshme të klerikëve nivelesh të ndryshme, të cilët me ligjëratat dhe deklaratimet e tyre po nxitnin urrejtjen ndaj shqiptarëve. Në zhvillimet në vazhdim ata do i shohim edhe në ballë të protestuesve (mitingjeve) të “Vëllazërim - bashkimit”, duke bartur parulla antishqiptare, si: “Kosova është vend i shenjtë i Serbisë”.⁹ Psikozës antishqiptare i shërbyen inskenime të ndryshme të dhunës si rasti i Gjorgje Martinoviqit. Më 1 maj 1985, gazeta e përditshme “Rilindja” e datës 6 maj 1985, shkruante: “Sulmi ndaj Gjorgje Martinoviqit është akt perfid e vandalist armiqësor i drejtuar kundër vëllazërim – bashkimit dhe bashkëjetesës së kombeve e kombësive tona”. Në këtë organ u botuan shumë shkrime të pavërteta, për të ashtuquajturat shkatërrime të varrezave dhe përmendoreve kulturore serbe në Kosovë, për “shpërnguljet me presion të serbëve

⁸*Rilindja*, “Kundër veprimtarisë armiqësore do të ndërmarrim të gjitha masat përkatëse”, Prishtinë, e premte, 3

prill 1981, 1; *Rilindja*, “Aktivitet i gjerë për sqarimin e karakterit armiqësor të demonstratave”, Prishtinë, e

mërkurë, 15 prill 1981, 1; Sylja, *Dokumente diplomatike*, 61.

⁹*Rilindja*, “Parullat, transparentet e fotografitë”, Prishtinë, e diel, 20 nëntor 1988, 3.

dhe malazezëve” ose për “dhunimet e plakave serbe” e shkrime të tjera.¹⁰ Sfera publike u përdor si medium për të përhapur propagandë antishqiptare dhe në këtë mënyrë për t'i vënë në gjendje paniku dhe për të ngjallur urrejtje tek qytetarët e thjeshtë.

Mes tjerash, struktura të larta shtetërore të Serbisë ngritën zërin e presionit dhe kundërshtisë mbi informimin e opinionit me zhvillimet politike në vend, me theks të veçantë mbi objektivitetin e gazetës “*Rilindja*”. Në mbledhjen e Kryesisë së Republikës së Serbisë kushtuar barazisë së kombeve dhe kombësive në Kosovë dhe shpërnguljeve, Dushan Çkrebiq, kryetar i Kryesisë së Serbisë, në fjalimin e tij mes tjerash konstaton: “Kam përshtypje se “*Rilindja*” po ka shumë mirëkuptim dhe arsye për procesin e shpërnguljeve. Nuk po them se gjithë atë që po e shkruan ajo, nuk është e saktë, me siguri është e saktë, por në një luftë, në të cilën LK po bën përpjekje për ta shlyer një njollë nga hapësira ku vepron, atëherë të gjithë duhet të jemi në këtë funksion, e jo sot të jemi më të ashpër ndërsa nesër ta relativizojmë qëndrimin. Pra, gjithçka duhet të jetë e tendosur dhe e orientuar në atë drejtim, sepse dihet se “*Rilindja*”, përpos televizionit, është mjet më i fuqishëm propagandues, para së gjithash i forcës sonë, me të cilën po e zhvillojmë këtë betejë”.¹¹

Që të mohohet historia, kultura, gjuha dhe karakteristikat e tjera të kombit shqiptar, Qeveria e Beogradit, nëpërmjet simpoziumeve e konferencave shkencore madje edhe kongreseve

¹⁰ Hasan Bunjaku, “Akt perfid e vandalist armiqësor”, *Rilindja*, e hënë, 6 maj 1985, 2.

¹¹ D. Mirëdita & F. Musliu, “Mirëkuptimi i “*Rilindjes*” rreth shpërnguljeve”, *Rilindja*, Prishtinë, e premte, 3 maj 1985, 5.

politike, si ai i XIII i LKJ-së i mbajtur në korrik 1986 në Beograd, kishte filluar të bëjë devijim shkencor lidhur me të kaluarën historike, mbi origjinën e popullit shqiptar.¹²

Para mbajtjes së kongresit të XIII-të LKJ-së, luftëtarët e Jugosllavisë, në maj 1986, mbajtën Kongresin e 10-të. Në Kongres me qëllim që të plotësohet edhe më shumë platforma shoviniste mbi Kosovën, e cila do të shtrohej në Kongresin e XIII të LKJ-së, u paraqitën kërkesat më të rrezikshme për Kosovën. Siç shkruante “Zëri i Kosovës”, më 5 qershor 1986: “Me zë të çjerrët e me lot për faqe akuzojnë shqiptarët “për presionin e madh” që po u bëkan serbëve dhe malazezëve, për të cilët rrugë tjetër përpos shpërnguljes nuk paska”. Edhe në këtë kongres, kërkesën e popullit shqiptar për Kosovën Republikë e vlerësuan “irredentiste”, “separatiste” e “armiqësore”. Diskutimin e përqendruan në parullën që e kishin shpikur vetë “Kosova e pastër etnike”, me qëllim të diskualifikimit të kërkesës së drejtë para opinionit jugosllav e atij botëror, për ta bërë të ligjshme politikën e tyre kolonizuese në të gjitha viset shqiptare.¹³

Që të forcoheshin “shkencërisht” vendimet e rëndësishme antishqiptare që do merreshin në Kongresin e XIII të LKJ-së, në Beograd Akademia e Shkencave dhe Arteve të Serbisë, më 20 maj 1986, organizoi tubimin me ligjërata në temën “Ilirët dhe shqiptarët”.¹⁴ Në këtë tubim u paraqitën punime “shkencore”, të

¹²Zëri i Kosovës, “Kongresi i luftëtarëve të Jugosllavisë”, 5-Kongres i shovinisteve serbomedhenjë”, Nr. 5, qershor 1986, 5.

¹³Zëri i Kosovës, “Kongresi i luftëtarëve të Jugosllavisë”, 5-Kongres i shovinisteve serbomedhenjë”, Nr. 5, qershor 1986, 5.

¹⁴Zëri i Kosovës, “Shkencëtarët në shërbim të shovinizmit serb dhe pansllavizmit”, Nr. 5, qershor 1986, 5, 6.

cilat njëanshëm dhe qëllimisht e trajtonin etnogjenezën ilire, i shtrembëruan shtresimet ndër shekuj, shtrembëruan rrjedhat e vazhdimësisë dhe mbi të gjitha tubimi kishte për qëllim të ngushtojë dhe të ndaj shtrirjen ilire, të nënçmojë kulturën dhe zhvillimin e shqiptarëve sidomos në kohën bizantine, të mesjetës dhe me vonë. Ndër “shkencëtarët” më të zëshëm ishin: Millutin Garashanin, arkeolog serb, i cili në fjalën e hyrjes tregoi hapur qëllimin, pra t’i kundërviheshin ligjëratave të mbajtura në Shqipëri, kundërshtimin e origjinës së shqiptarëve nga ilirët, dhe Bozhidar Fernjanqi me punimin “Shqiptarët në burimet bizantine”.¹⁵ Mbi lidhshmërinë dhe identitetin e shqiptarëve të Kosovës me të Shqipërisë, në shkencën dhe letërsinë serbe, shqiptarët e Kosovës

¹⁵ Aleks Buda, “Historiografia në shërbim të politikës shoviniste”, *Zëri i Kosovës*, viti V i botimit, nr. 7-8, gusht-shtator, 1986, 14-15. Akademia e Shkencave dhe Arteve e Serbisë, organizoi një cikël ligjëratah me titull “Ilirët dhe shqiptarët”. Temat të zgjedhura në këtë cikël ishin: “Prejardhja dhe procesi i formimit të ilirëve”, “Mbretëria Ilire dhe dardanët”, “Shqipëria në antikitetin e vonë”, “Shqipëria në shekujt VII-IX e.r.”, “Shqipëria në burimet bizantine”, “Shqipëria në dritën e burimeve të sllavëve të jugut”. Rezultatet e mbështetura shkencore kanë saktësuar se shqiptarët janë pasardhës të drejtpërdrejtë të ilirëve antikë: Lefter Nasi, “Veçori dhe rezultate të LANÇU në Kosovë”, *E vërteta mbi Kosovën dhe shqiptarët në Jugosllavi*, Tiranë, 1990, 351-385; Ana Lalaj, “Mbi Konferencën e Bujanit”, *E vërteta mbi Kosovën dhe shqiptarët në Jugosllavi*, Tiranë, 1990, 370-385; Skënder Anamali, “Ilirët dhe shqiptarët”, *E vërteta mbi Kosovën dhe shqiptarët në Jugosllavi*, Tiranë, 1990, 21-45; Eqrem Çabej, “Problemi i autoktonisë në dritën e emrave të vendeve”, *E vërteta mbi Kosovën dhe shqiptarët në Jugosllavi*, Tiranë, 1990, 46-58; Aleksandër Stupčević (Zagreb) “Çdo tregim për Ballkanin fillon me ilirët”, *E vërteta mbi Kosovën dhe shqiptarët në Jugosllavi*, Tiranë, 1990, 59-67; Henrik Bariç (Sarajevë), “Disa mendime mbi vendbanimin e hershëm të shqiptarëve në Gadishullin Ballkanik”, *E vërteta mbi Kosovën dhe shqiptarët në Jugosllavi*, Tiranë, 1990, 68-70; Selami Pulaha, “Mbi prarinë e shqiptarëve në Kosovë gjatë shekujve XIV-XVII”, *E vërteta mbi Kosovën dhe shqiptarët në Jugosllavi*, Tiranë, 1990, 73-97.

sërish filluan të quheshin “shiptari” në mënyrë pezhorative. Filluan ndërhyrjen e ndryshimeve në simbolet kombëtare siç ishte vendimi për ndryshimin e formës së flamurit.¹⁶ U veprua kështu, mbase që të lihej të nënkuptohej se ndjenjat, e kaluara dhe e tashmja e tyre (“shiptari”) kanë më pak vlerë!¹⁷ Për të ndërprerë dhe mohuar çfarëdo lidhshmërie, ndaj bashkëpunimit me Shqipërinë filloi të mbahet qëndrim negativ, dhe u bllokuan shkëmbimet e informimeve shkencore e kulturore, televizionit dhe radios, sepse autoritetet jugosllave e vlerësuan bashkëpunimin si faktor që ndikonte në krijimin e ndjenjave nacionaliste dhe irredentiste të shqiptarët në Jugosllavi.¹⁸ Gazeta “Rilindja”, e datës 3 maj 1985, në artikullin me titull “Programet e televizionit të Shqipërisë”, mes tjerash citon një nga zyrtarët e pushtetit serb, Olga Nikoliqi, duke nënvizuar se “nga indoktrinimi i Televizionit të Shqipërisë duhet të mbrohem me programet tona”.¹⁹

Serbia në vazhdimësi, që nga viti 1981, u përpoq t’i kualifikonte dhe t’i përdorte demonstratat e popullit shqiptar në Kosovë, si veprimtari për rrënimin e Jugosllavisë, ndërsa në anën tjetër qëllim kishte që përmes rolit të saj “mbrojtës” t’i sigurojë

¹⁶*Zëri i Kosovës*, “Populli ynë me këmbëngulje kundërshton ndryshimin e flamurit tonë”, viti V, Nr. 11. 1988, 1, 3.

¹⁷*Rilindja*, “Mbi çështjen e origjinës së shqiptarëve”, Prishtinë, e diel, 10 prill 1983, 6.

¹⁸*Rilindja*, “Hapa konkretë ndaj shkrimeve dhe deklarimeve të disa zyrtarëve të RPS të Shqipërisë”, Prishtinë, e premte, 31 mars 1989, 1-2; Syla, *Dokumente diplomatike*, 107 Sabit Syla, “Marrëdhëniet arsimore, kulturore dhe shkencore ndërmjet Shqipërisë dhe Kosovës, 1970-1980”, “*Epoka e Re*”, 31.03.2015.

¹⁹*Rilindja*, “Programet e Televizionit të Shqipërisë”, Prishtinë, e premte, 3 maj 1985, 5.

vetes pozitë dhe rol hegjemonist në Federatën Jugosllave.²⁰ Ngjarjet e vitit 1986, ndryshimet në strukturat politike të Serbisë, zgjedhja e Slllobodan Millosheviqit kryetar i kryesisë së Komitetit Qendror të Lidhjes së Komunistëve të Serbisë, mbajtja e Kongresit të XIII të LKJ-së (miratimi i platformës politike për Kosovën dhe shpallja e administrimit të dhunshëm) dhe hartimi i Memorandumit të mirëkuptimit të Akademisë së Shkencave dhe Arteve e Serbisë (ASHAS), ishin hapat konkretë mbi hegjemonizmin serb në RSFJ, e mbi të gjithë dhunën shoviniste serbe në Kosovë.

Në kuadër të kësaj klime, ASHAS më 1986 kishte hartuar Memorandumin e Mirëkuptimit, dokument strategjik i inteligjencës serbe, i cili përcaktonte drejtimin e “zgjidhjes” së çështjes serbe brenda Republikës Socialiste Federative të Jugosllavisë (RSFJ).²¹ Në thelb, Memorandumi përmbante “ideologjinë e Serbisë së Madhe” në fundshekullin XX dhe ishte platformë shoviniste mbi Kosovën.²² Ky memorandum, nga fundi i vitit 1987 e deri në vitin 1989 prodhoi debate për fillimin e ndryshimeve kushtetuese në RSFJ. Gjatë këtyre debateve kishte thirrje dhe aktivitete antishqiptare nga më të ndryshmet, të cilat u organizuan si në Kosovë, ashtu edhe në Serbi, ku parullat kryesore ishin: S(lllobodan), R(adosh), B(ogdan), I(stina), J(oviq), A(leksandër), “Oj Serbi prej ari”, “Slllobodan emër mburrës ty mirë të ka mësuar

²⁰ *Rilindja*, “Bashkëpunimi me Shqipërinë vetëm në mbështetje të barazisë”, Prishtinë, e hënë, 11 prill 1983, 5.

²¹ Alfred Beka, *Memorandumi i Mirëkuptimit*, gazeta “Ekspres”, Prishtinë, dt. 11.01.2014, Grupa Akademika Srpske Akademije Nauka i Umetnosti, “*Memorandum o Aktuelnim društvenim pitanjima u Jugoslaviji*”, Beograd, 1986.

²² *Zëri i Kosovës*, “Memorandumi i Akademisë Serbe-Platformë shoviniste mbi Kosovën”, Viti VI, Nr. 4 1987, 9-10.

Tito”, “Vetëm përpara Sllobodan që të mos humbim asnjë ditë”, “Kushtetuta shkruhet e shlyhet, Serbia mbetet” “Azemi e Bujari jo, Husamedin Azemi po”, “Qosiqi ka pasur të drejtë”, “Serbia nuk mund të vdes”, “Flamujt me shqiponja jashtë, nuk e pranojmë hoxhizmin”, “Në vend të faleminderit për Universitet nga pakica shqiptare-kemi fituar indoktrimin dhe majorizimin e tmerrshëm”, “Nuk duam albanizimin-po financojmë eksplozimin demografik”, “Verbësinë politike të ish – karrieristëve, po presim ta rregullojë Sllobodani”, “Kosova, Metohija e Vojvodina janë Serbi”, “Oj Serbi nga tri pjesë, do të jesh serish e tërësishme”, “Kosovën do ta zgjidhim”, “Të mos u frikësojnë ato dy shqiponja, se Kosova ka qenë dhe do mbetet e jona”, “Shqiptarët duhet vrarë”, “Me shqiptarët nuk mund të jetohet”, “Të gjithë shqiptarët janë armiq të Jugosllavisë”, “Duam armë”, “Duam administratë ushtarake”, “Kosova Serbi”, “Kosova është serbe e jo shqiptare”, “Shqiptarët në Shqipëri, serbët në Serbi, turqit në Turqi”, “Duam liri”, “Qe 40 vjet nuk kemi liri” etj.²³ Për t’i dhënë një ton të veçantë, më “prekës”, e më “sentimental” gjithë “vuajtjeve nga presioni i shqiptarëve”, Beogradi organizoi edhe një seri demonstratash të zhvilluara nga gratë serbe e malazeze në Prishtinë, Fushë-Kosovë, Lipjan, Suhadoll, Vitomiricë, Çagllavicë, Babimoc, Gjilan dhe Prelluzhë.

²³*Rilindja*, “Parullat, transparentet e fotografitë”, Prishtinë, e diel, 20 nëntor 1988, 3; *Zëri i Kosovës*, “Serish gjendje e jashtëzakonshme në Kosovë”, viti VI, Nr. 10 tetor, 1; *Zëri i Kosovës*, “Vendosja e pushtetit policor në Kosovë nuk e tremb dhe nuk e mposhtë popullin tonë”, Nr. 11 nëntor 1987, 1-2. Kryesia e RSFJ-së, më 24 tetor 1987, pas kërkesave të vazhdueshme të krerëve politikë serbë dhe demonstruesve antishqiptarë, shpalli gjendjen e jashtëzakonshme në Kosovë.

Veprimet e kundërvënies jugosllave ndaj popullit shqiptar gjatë këtyre viteve dhe të diskutimeve kushtetuese, nga populli shqiptar u kundërshtuan në format nga më të ndryshme, si: protesta, demonstrata e vet ngujime si rasti i minatorëve. Më 17, 18, 19, 20 dhe 21 nëntor të vitit 1988 i gjithë populli i Kosovës u hodh në demonstrata të përgjithshme, në të cilat morën pjesë mbi 500 mijë vetë. Shkas për fillimin e shprehjes së pakënaqësisë dhe dalja në protesta e demonstrata ishte presioni i Serbisë mbi organet e Komitetit Krahinor të LK të Kosovës për lirime nga detyra të Kaqusha Jasharit, kryesuese e kryesisë së KK dhe lirim të Azem Vllasit nga funksioni i anëtarit të kryesisë.²⁴ Përkundrazi, siç shkruan “Zëri i Kosovës”, më 11-12 nëntor - dhjetor 1988: “... Shkak i vërtetë i demonstratave kaq masive të popullit shqiptar në Jugosllavi dihet: pushtimi i Kosovës dhe viseve të saj nga shovinistët serbo-maqedonaso-malazezomeditë; shkaqet e vërteta të pakënaqësisë së popullit të Kosovës dhe viseve të saja duhet kërkuar në politikën antishqiptare që po ndjek Serbia në Kosovë, terrorin, burgosjet, shpërnguljet, maltretimet, varfërinë e vazhdueshme të masave popullore, papunësinë, diskriminimin e kulturës, historisë, gjuhës shqipe si dhe në procesin e marrjes së autonomisë së Krahinës, nga ana e regjimit shovinist të Beogradit, në mohimin dhe shkeljen flagrante të të drejtave të popullit tonë, i cili i fitoj me gjak dhe sakrifica të drejta të cilat u sanksionuan në Kushtetutën e vitit 1974; pakënaqësinë e popullit tonë duhet

²⁴Rilindja, “Mbledhja e Komitetit Krahinor të LK të Kosovës”, Prishtinë, e premte, 18 nëntor 1988, 1-10; Rilindja, “Përmbërë vonë përfundoi mbledhja e Komitetit Krahinor të LK të Kosovës”, Prishtinë, e shtunë, 19 nëntor 1988, 1, 4-7.

kërkuar në mohimin e papresedan të sovranitetit të tij kombëtar, mohimin e Republikës së Kosovës nga ana e Serbisë”.²⁵ Në këto demonstrata populli u shpreh për autonominë dhe mbrojtjen e saj, duke brohoritur me parullat, si: “Rroftë kushtetuta e vitit 1974”, “Nuk pranojmë dorëheqje me presion”, “Kosovë po, Metohi jo”, “Rroftë Universiteti i Prishtinës”, “Rroftë Instituti Albanologjik”, etj., ndërsa në ditët vijuese u brohorit edhe me parullën “Kosova Republikë”.²⁶

Derisa shqiptarët po protestonin për të drejtat e tyre, në Beograd, më 19 nëntor 1988, u organizua mitingu “Vëllazërim-Bashkim”, ku Slllobodan Millosheviqi para të pranishmëve pos tjerash kërkoi: “Askush të mos habitet që kësaj vere e tërë Serbia u çua në këmbë për shkak të Kosovës, sepse ajo është qendra e historisë, e kulturës dhe kujtesës së saj”.²⁷ Kështu, Millosheviqi, popullit serb dhe popujve të RSFJ iu ofroi hapur luftën, mjerimin dhe varfërinë për të arritur qëllimet ekspansioniste.

Shpallja e amendamenteve kushtetuese të RSFJ-së (ndryshimi i 39 amendamenteve), më 25 nëntor 1988, ishte rrugëtimi që po dërgonte popullin shqiptar drejt një përcaktimi përfundimtar politik në qëllimin e tij drejt shtetformimit. Mbi të gjitha, e drejta për Republikën e Kosovës nuk mund të mohohej me ndryshime kushtetuese dhe me asnjë padrejtësi.

²⁵ *Zëri i Kosovës*, “Populli ynë demonstroi për t’i mbrojtur të arriturat që i fitoi me gjak e sakrificë dhe për tu

çliruar nga okupimi i plotë i Serbisë”, viti VII, nr. 11-12 nëntor - dhjetor 1988, 2.

²⁶ *Po aty*.

²⁷ *Rilindja*, “Në Beograd u mbajt mitingu “Vëllazërim-Bashkim” - Tubimi më masiv i pasluftës në Jugosllavi”, Prishtinë, e diel, 20 nëntor 1988, 1.

shprehte kundërshtimin e zgjidhjeve kushtetuese të vitit 1974, sepse pretendonte “t’i mbërthente” brenda saj të dy krahinat autonome. Me amendamentet në Kushtetutën e saj, në vitin 1989, degradoi në rënie pozitën kushtetuese-juridike të krahinave autonome, pra edhe autonomisë së Kosovës. Në udhë jokushtetuese, Kosovës iu morën kompetencat dhe iu dhanë organeve shtetërore të Serbisë. Me këtë goditje “u rrit supremacioni strukturor i Republikës së Serbisë në Federatë, përballë njësive të tjera federale”. Ambiciet serbe për “ta dominuar Jugosllavinë” qenë pikënisje e krizës kushtetuese në Jugosllavinë e atëhershme”.²⁹ Millosheviqi me politikën nacionaliste serbe çoi përfundimisht në shpërbërjen e Jugosllavisë dhe luftërat pasuese të viteve 1990-1998.

Nga sa u tha më sipër, e gjithë kundërvënia serbo-jugosllave është produkt i doktrinės së shenjtë serbe, e cila sipas interesit edhe po vepronte. Gjatë periudhës 1981-1990, si rrjedhë e zinxhirit të demonstratave janë vrarë 183 civilë dhe 63 ushtarë shqiptarë në armatën Jugosllave. Janë dënuar 1346 ushtarë dhe rreth 10000 civilë për kundërvajtje politike. 3500 persona kanë vuajtur dënimin mesatar me burg prej 7,1 vjetëve dhe çdo i treti shqiptar në Kosovë është keqtrajtuar nga policia.*

²⁹Esat Stavileci, *Pavarësia e Shqipërisë dhe Kosova 100 vjet pas*, Fragmente nga fjala e mbajtur në Konferencën shkencore organizuar nga ASHAK, më 13 shtator 2012.

* Të dhënat janë bazuar nga studiues, si: Ethem Çeku, Sabile Keçmezi-Basha, etj., buletinet e KMLDNJ, gazeta “Zëri i Kosovës”. Mund të ketë mospërputhje me të dhënat e Shoqatës së dëshmorëve të viteve të 80-ta. Sipas të dhënave të kësaj organizate, ushtar të vrarë në ushtrinë jugosllave janë rreth 100.

Pavarësisht kundërvënies serbo-jugosllave, demonstratat e vitit 1981 dhe ato në vazhdim, ishin dhe mbeten ngjarje me rëndësi historike e kombëtare të shqiptarëve deri te projekti më i suksesshëm i kombit shqiptar në shek. XX, siç ishte Ushtria Çlirimtare e Kosovës, e cila me luftën e drejt çlirimtare dhe mbështetjen diplomatike e ushtarake ndërkombëtare, përfundimisht hapi mundësinë e zgjidhjes së statusit politik e juridik të Kosovës, i cili i ka hapur rrugë perspektivës drejt bashkimit kombëtar.